

**ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ І ХУДОЖНІ ОБРАЗИ КОНФУЦІЯ
ТА ЙОГО НАЙБЛИЖЧИХ УЧНІВ
В «ЛУНЬЮЙ» («论语», «СУДЖЕННЯ ТА БЕСІДИ КОНФУЦІЯ»)
В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ
ТА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ КИТАЮ:
ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНІ АСПЕКТИ**

Щербаков Я.І.,

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053
y.shcherbakov@kubg.edu.ua
ORCID iD 0000-0001-9396-8464

Мета запропонованого дослідження — по-новому розкрити аспекти висловів Конфуція «Луньюй», використовуючи методика історико-біографічного аналізу, сучасних наратологічних студій та елементів рецептивної естетики. Конфуцій як ключова постать у процесі генези китайської цивілізації у науковій розвідці розглядається як з історико-літературних позицій, так і з позицій характеру гіпотетичної нарації висловів Конфуція («Луньюй»). Значну увагу приділено аналізу портретних характеристик та сюжетної ролі у «Луньюй» п'яти найближчих учнів Конфуція, відомих історичних особистостей часів VI–V ст. до нашої ери.

Ключові слова: Конфуцій, Луньюй, нарація, учні Конфуція, давній Китай.

Щербаков Я.И.

Жизненный путь и художественный образ Конфуция и его ближайших учеников в «Луньюй» («论语», «Суждения и беседы Конфуция») в контексте исследования литературного и культурного наследия Китая: историко-литературные аспекты

Цель предлагаемого исследования — по-новому раскрыть аспекты высказываний Конфуция «Луньюй», используя методики историко-биографического анализа, современных наратологических студий и элементов рецептивной эстетики. Конфуций как ключевая фигура в процессе генезиса китайской цивилизации в статье рассматривается как с историко-литературных позиций, так и с позиций характера гипотетической нарации изречений Конфуция («Луньюй»). Значительное внимание уделено анализу портретных характеристик и сюжетной роли в «Луньюй» ближайших учеников Конфуция, известных исторических фигур VI–V в. до нашей эры.

Ключевые слова: Конфуций, «Луньюй», нарация, ученики Конфуция, древний Китай.

Ya. Shcherbakov

The reflection of the life of Confucius and his closest disciples in the “Analects of Confucius” (Lunyu) in the context of Chinese literary and cultural heritage researches: historical-literary aspects

The aim of the proposed study is using the methods of historical and biographical analysis, modern narratological studios and elements of receptive aesthetics reveal the newest aspects of the Confucius “Lunyu” (Analects of Confucius). Confucius, as a key figure in the genesis of Chinese civilization, is considered in the article from historical and literary positions, from the standpoint of the hypothetical narration nature of Confucius “Lunyu”. Key attention is paid to the analysis of portrait characteristics and the plot role in “Lunyu” of closest Confucius students.

The article analyses in detail the period of the formation of Confucius as a person. Confucius was not only a famous thinker, but also a subtle diplomat, an experienced teacher, a strict and fair judge, led an army of ten thousand chariots, and also a simple barn keeper. Particular attention is paid to the analysis of relations between Confucius and his family, because patriarchal relations are a very important part of Confucius philosophy. Analects of Confucius are considered from the point of view of narratology and analysis of the chronotope.

The image of Confucius in "Lunyu" is revealed through the prism of his statements. Confucius acts as a kind of prophet who comments on every action of his students, being as if "behind the scenes" of every life event that he is commenting on. The teacher's voice conveys moral truths, revealing to a hypothetical, mental reader or listener the life experience that has been transmitted by many generations and has become the empirical basis of Chinese civilization. Confucius, as a narrator, always points to the truth directly, openly, based on life experience. There is no secret of Confucian teaching. At the same time, the voice of the thinker conveys the truth that a-priori remained "behind the scenes" of being.

The plot and "narrative" role of Confucius students in "Lunyu" is primarily aimed at accompanying the teacher. The Confucius disciples are both active characters and characters, which is a necessary component of the "Lunyu" chronotope.

Key words: Confucius, Lunyu, narration, disciples of Confucius, ancient China.

Вступ. Вивчення найважливіших концептів класичної китайської думки є ключовим питанням, що лежить в основі методології дослідження китайської літературної та культурної спадщини. Адже без систематичного аналізу китайської філософської прози неможливо аналізувати культурний та творчий здобуток далекосхідної цивілізації. Чималу кількість досліджень присвячено філософському або суто історичному аспекту конфуціанства. Зауважимо, що повноцінне дослідження культурної спадщини Китаю є неможливим без детального розгляду літературних пам'яток не лише з історичної та філософської, а й з історико-літературної та суто літературознавчої і філологічної позиції. Адже, ставлячи за мету дослідити світогляд класичного Китаю, ми маємо провести історіографічний аналіз джерел класичної китайської думки й маємо детально проаналізувати найголовніші портретні характеристики образу Конфуція та його учнів у його висловах «Луньюй», розкрити літературний контекст, у світлі якого відображаються образи Конфуція та його учнів. Зрештою, з метою дослідити та детальніше розкрити ключові особливості «Луньюй» як пам'ятки літературної історичної спадщини, її гіпотетичного впливу на свідомість читача та формування китайської традиційної культури, ми маємо залучити аналіз нарації та хронотопу «Луньюй».

Критичний огляд літератури та концептуальних рамок. Питанню вивчення проблематики конфуціанської спадщини у світовій синології присвячені тисячі наукових робіт, серед яких ми можемо зазначити роботи В.В. Малявіна, В.М. Алексеєва, П.С. Попова, Д. Легга, С. Куврера, В. Юрчука, І.І. Семененка, не кажучи вже про автохтонну китайську літературознавчу традицію та вивчення й інтерпретацію конфуціанського вчення сучасними китайськими вченими (зокрема Сюн Шилі, Янь Сюетун). Робота доктора історичних наук В.В. Малявіна «Конфуцій» [5] є фундаментальним історичним дослідженням біографії філософа; також слід відзначити прекрасний науковий і, водночас, художній стиль, яким В. Малявін виклав матеріал дослідження.

Чимало цінних біографічних відомостей наводить В. Юрчук, хоча роботі притаманні певні невеликі стилістичні огріхи. Цінні відомості щодо розвитку конфуціанського вчення можна знайти у роботах А.С. Мартынова.

У нашому дослідженні біографію, життєвий та творчий шлях Конфуція осмислено у, власне, літературній та історико-літературній площині. Працюючи з історико-біографічним матеріалом, автор даного дослідження в першу чергу спирається на біографічні відомості, наведені в «Історичних записках» Сима Цяня, а також на власне сучасну конфуціанську коментаторську традицію. Спроба реконструкції хронотопу та аналіз характеру нарації «Луньюй», портретних характеристик Конфуція та його учнів є особистим осмисленням життєвого та творчого шляху Конфуція автором статті.

Методологія дослідження. З методологічної точки зору особливо увагу слід приділити саме історико-філологічному аналізу конфуціанської спадщини, адже джерела дослідження конфуціанського вчення переважно представлені літературними пам'ятками. Отже, ми мусимо опрацювати, насамперед, історико-філологічну площину, а далі детально дослідити площину суто філософську чи суто історичну з суто літературознавчої, філологічної, точки зору. Тому дослідження біографії Конфуція (біографічний метод дослідження) для коректного аналізу та відтворення Луньюй є вкрай важливим.

Аналізуючи вислови Конфуція, ми маємо залучити елементи *нараторологічного аналізу*, адже сама назва «Вислови Конфуція» («Луньюй») вказує на існування наратора, який хоче донести певний зміст, і на наявність реципієнта, що сприймає ці вислови, відповідно, існує наратив. Отже, ми можемо і маємо розглянути роль Конфуція у «Луньюй» як роль екзегетичного наратора, кожне висловлювання якого спрямоване на розкриття певної істини для уявного читача чи слухача висловів Конфуція. Особливо важливим для актуальності цієї розвідки є той факт, що реальним відображенням уявного читача (чи слухача) висловів Конфуція виявилася кожна освічена

людина, яка жила у класичному та сучасному Китаї впродовж більш ніж 2500 років безперервного розвитку країни.

Основний текст наукової розвідки. Образ Конфуція в «Луньюй» розкривається крізь призму висловлювань вченого. Конфуцій виступає як своєрідний пророк, який коментує кожну дію своїх учнів, неначебно перебуваючи «за кадром» кожної життєвої події, яку він коментує. Голос вчителя доносить моральні істини, розкриваючи гіпотетичному, уявному читачу чи слухачу життєвий досвід, що передавався багатьма поколіннями і став емпіричною основою китайської цивілізації. Конфуцій як наратор завжди вказує на істину прямо, відкрито, виходячи з життєвого досвіду. Немає ніякої таємниці конфуціанського вчення. Водночас голос мислителя доносить істину, що апіорі залишалася «за кадром» буття.

Біографію Конфуція ми достеменно знаємо лише з двох джерел — «Висловів Конфуція» («Луньюй») та життєпису Конфуція, що дійшов до нас у історичних записках Сима Цяня [8] та розміщений у *ле чжуань*. Інші достеменні відомості про життя та діяльність Конфуція фактично відсутні, якщо не враховувати окремі згадки про життя Конфуція у інших джерелах, зокрема в «Чжуан Цзи», де образ Конфуція змальований нарочито псевдоісторично, що обумовлено специфікою відносин між школами світоглядної думки давнього Китаю. Отже, працюючи з біографічним матеріалом життя Конфуція, ми вимушено працюємо з художнім образом мислителя, що зберігся у двох історичних джерелах. Відповідно, ми можемо правомірно розглядати образ Конфуція як художній, можемо також проаналізувати хронотоп висловів Конфуція як хронотоп художнього твору, а учнів Конфуція — як головних діючих персонажів. Але маємо застереження — ми не можемо і не маємо права говорити про «не-історичність» Конфуція, адже ми не маємо жадних фактів, які б доводили недостовірність історичних джерел та спростовували існування мислителя. Таким чином, виходячи з наявного матеріалу, розглянемо біографію Конфуція як літературного персонажа, в основі якого лежить біографія реального історичного діяча, видатного педагога, мислителя світового рівня.

Конфуцій народився у Цзоу 陬 (на сьогодні — Цюйфу провінція Шаньдун, КНР), в окрузі Чанпін 昌平 в давньокитайському царстві Лу 21 серпня 551 року до нашої ери у родині збіднілого аристократа. Зазначимо, що географічно царство Лу знаходилося на північному сході Китаю неподалік від Жовтого моря. Можливо, цей географічний фактор відіграв значну роль у тому, що конфуціанство стало рідним не лише для центрального Китаю, а й для Кореї, Японії, тунгусо-маньчжурських народів, які проживали в північно-західному Китаї.

Якщо розглянути умови народження та проживання Конфуція, то можемо побачити, що доля змалечку не балувала майбутнього мислителя. Родина Конфуція Цю заможною не була. Батько Конфуція, Шулян Хе 叔梁紇, походив з військової аристократії давньокитайського царства Сун, зазнав гонінь, мав декілька дружин та багато дітей, зокрема дев'ять дочок та сина-інваліда.

Згідно легенди, коріння батька Конфуція сягали царя Чен-тана, володаря царства Шан, а серед вихідців з родини Кунів були чиновники, що служили при дворі давньокитайського царства Сун. Також чимало пращурів Конфуція були відомими науковими, військовими, філологічними, адміністративними талантами. Зокрема, В. Юрчук наводить наступні відомості: за доби Чжоу (приблизно 1100 рік до н.е.) один з пращурів Конфуція, чиновник Цзи, був призначений регентом у царстві Сун. Згодом молодший брат Цзи наслідував посаду старшого брата. Через покоління, приблизно у 905 р. до н.е., успадкував місце регента царства Сун від чиновника Міна, онука згаданого вище Цзи. Онук Цзи мав двох синів — Фухе та Фанцзи. Фухе відмовився від влади, а Фанцзи приблизно в 890 р. до н.е. захопив владу, вбивши власного дядька та його вельмож, узурпувавши владу над усією країною. Сином старшого брата Фухе був Чжен, видатний історіограф царства Сун, знавець антологій давньої поезії. Саме з гілки Чжена походив Кунфуцзи (пращур всесвітньовідомого Кунфуцзи Конфуція) [9, 158]. Через шість поколінь, один з потомків роду, Кун Цзи, мав надзвичайно красиву дружину. Згідно переказів, чиновник Хуа Ду з царства Сун, що відзначався підступним характером, найнявши найманців, вбив Кун Цзи та викрав його дружину, але дорого у палац Хуа Ду дружина Кун Цзи наклала на себе руки. Між родинами Кунів та Хуа виникла ворожнеча, що тривала багато поколінь [9, 158]. Зрештою, через цю ворожнечу правнук Кун Цзи, якого звали Фаншу, був вимушений залишити царство Сун та переїхати до царства Лу в місто Фан, де працював начальником міського гарнізону. Син Фана носив ім'я Бо Ся, а сином Бо Ся був батько мислителя Конфуція Шу Лянхе. Шу Лянхе відрізнявся надзвичайною силою: під час осади фортеці Бі Ян, приблизно в 560–562 роках, Шу Лянхе самостійно підняв ворота фортеці [9, 159]. Отже, на основі вищенаведеного матеріалу можемо припустити, що вихідці з роду Конфуція мали чималі як адміністративні здібності, так і нахил до гуманітарних наук, музики й поезії, що поєднувалося з великою фізичною витривалістю та силою. Серед предків Конфуція ми зустрічаємо як митців, поетів, істориків, так і вірних державі адміністраторів і навіть тиранів та узурпаторів влади. Зазначимо, що у «Висловах

Конфуція» мислитель майже ніколи не згадує про своїх пращурів, хоча відношенням між старшими та молодшими у творчості Конфуція приділяється ключова увага.

Звертаючись до біографії Конфуція, ми знаходимо ряд фактів, що відрізняють мислителя від інших філософів давнього та середньовічного Китаю. Згідно з соціальними стандартами давнього Китаю родина Цю була досить незвичайною. Коли батько Конфуція одружився, йому було сімдесят років, матері — усього шістнадцять [5, 63]. Зовнішність Конфуція змалечку не відповідає давньокитайським канонам краси (зрештою, мабуть, як і сучасним світовим). Тім'я Конфуція було продавлене під час народження, він мав масивний лоб, довгі вуха, нижню губу, що підіймалася догори. У традиційному образі Конфуція, змальованому у «Луньюй», такий зовнішній вигляд підкреслював незвичайний, «наднормовий» статус Конфуція. «Атиповий» портрет вказує на становище Конфуція у китайській традиційній культурі. Конфуцій сам створює типові образи, типові норми у китайській культурі, сам слідує ним, але не керується ними. Таке становище надає Конфуцію можливості змінювати, редагувати типові форми, норми поведінки, норми моралі. Портретні характеристики Конфуція підкреслюють його моральну силу та видатні здібності. Але безпосередньо портретні характеристики, що описані у життєписі «Луньюй», не розкриваються, увага на них не акцентується. Вислови Конфуція є, насамперед, керівництвом для певної конкретної дії, відтак розкривається фон, хронотоп цієї дії, який є важливим як для дослідника-філолога, так і для суто історичної реконструкції конфуціанства. В дійсності у «Луньюй» Конфуцій виступає як експліцитний наратор, водночас — автор та літературний персонаж. Конфуцій як наратор, Конфуцій як автор, Конфуцій як одна з дійових осіб «Луньюй», зрештою — Конфуцій як пророк зливаються у єдиний образ мислителя вчителя-державця і вчителя-пророка. Атипова зовнішність та шляхетне походження Конфуція, описані китайською традицією, підкреслюють особливість, унікальність Конфуція, що сильно впливає на сприйняття уявним читачем Конфуція як наратора у «Луньюй».

Китай часів дитинства та дорослого життя Конфуція знаходився у стані безперервної війни царств за домінування та владу. Кожна держава давнього Китаю все ще знаходилася під формальним керівництвом династії Чжоу, але в реальності не лише мала самостійність у галузі державного управління та економіки, а й жорстокими, брутальними методами намагалася розширити власні кордони. Такий безлад спричинив появу великої кількості філософських та світоглядних шкіл, що на свій розсуд намага-

лися впорядкувати оточуючий світ. Серед найвидатніших шкіл цього періоду, що були сформовані за життя мислителя, можна назвати дві: даоську та моїську. Конфуцій сформував третю, але першу за впливом на усю подальшу історію Піднебесної, філософську школу — школу книжників, літераторів, філологів — *жуцзя*. Згодом спадщина школи книжників сформує основи китайської цивілізації та сприятиме становленню надзвичайно високого статусу філології та літератури у класичному Китаї, навіть «освяченню» словесних мистецтв.

Становлення мислителя відбувалося у складних умовах. Доля з дитинства не радувала великого китайського мислителя, адже у ранньому дитинстві (згідно «промов родини Кун» у віці трьох років) Конфуцій втратив батька, а у 535 році до н.е. померла мати Конфуція [5, 53]. Мати Конфуція мала значний вплив на становлення особистості мислителя. На думку В. Малявіна, їй вдалося виховати у сині такі якості, як скромність, терпіння, витримку, охайність. Мати змалечку навчала Конфуція не втрачати честь пращурів, адже Конфуцій належав до збіднілого, але шляхетного роду [5, 65.].

Зазначимо, ми не знаємо жодного вислову мислителя, у якому він нарікає на нужденне, збідніле життя чи на важкий моральний стан. Конфуцій життєрадісний у будь-яких важких життєвих умовах. Конфуцій як експліцитний наратор завжди врівноважений. Тон, яким говорить вчитель у «Луньюй», перманентно залишається рівним, водночас оптимістичним, вказує на покращення самої суті навколишнього для мислителя буття у майбутньому. Для конфуціанської традиції не скільки важливо багатство чи знатність родини, скільки шляхетність традицій, поведінки та вчинків. Парадокс Конфуція полягає в тому, що він збіднілий аристократ, зовнішність якого не відповідає ідеалу краси, він займає державні посади, але завжди трактує давньокитайську спадщину по-своєму. Навіть якщо його моральні устої входять у конфлікт з реаліями часу чи волею правителя, Конфуцій діє опозиційно, інколи нехтуючи посадами, і у найважчих життєвих умовах вчитель намагається зберегти рівновагу. Про ранню втрату батьків Конфуція ми дізнаємося з історичних записок Сима Цяня, з розділу життєписів, а не з першоджерел, продиктованих китайським вчителем. Конфуцій майже нічого не розкаже про власну родину та власних батьків у висловах «Луньюй». Особисте життя вчителя залишається майже за межею оповіді. По суті, доба та місце життя і сама біографія Конфуція виступають як хронотоп, часопростір «Луньюй». Цей хронотоп не розкритий у деталях, він лише перманентно присутній під час кожного вислову. Конфуцій мало каже про власну родину. Але моральна якість

сяо — любов до батьків та старших і слідування їх вчинкам — є ключовою, засадничою для учнів Конфуція.

«子曰：“父在，观其志^①。父没观其行^②。三年无改于父之道，可谓孝矣» [11].

«Вчитель сказав: якщо за життя батька слідувати його волі, а після його смерті слідувати його вчинкам, три роки поспіль не змінювати порядків, що започаткував батько, то це можна назвати сяо (повагою до батьків)».

Зазначимо, що сам Конфуцій у свідомому віці майже не знав власного батька. Відношення Конфуція до батьківських порядків є достатньо консервативним, патріархальним, проте ми не можемо назвати Конфуція консерватором, аж надто революційним було його вчення для суспільства давнього Китаю. Конфуцій говорив про гуманність та про гуманні відносини в родині, засновані на почуттях людини, в той час, як китайське суспільство все ще спиралося на силу. Майже ніколи Конфуцій не згадує і про власне, аристократичне коріння, у жодному з висловів не йдеться про діяння, героїчні чи ганебні вчинки пращурів самого вчителя Куна. При всій повазі до історичної спадщини вчитель Кун намагається жити сьогоденням, висловлювати критичні міркування про те, що він бачить перед очима, лише час від часу звертаючись до авторитету давніх мислителів Китаю. Отже, Конфуцій як історична особистість, реальна, жива людина та Конфуцій як наратор у «Луньюй» — різні. Їх не можна повністю ані ототожнити, ані протиставити. Адже «Луньюй» є книгою з дидактичними функціями, відповідно, і образ Конфуція — експліцитного наратора — носить суто дидактичні функції.

Конфуцій змалечку любив наслідувати ритуали. Згідно з переказами, замість дитячої гри, він розставляв ритуальний посуд у певному порядку, спостерігав за весіллями та похоронами, які відзначалися пишними церемоніями, з захопленням дивився на ритуальні танки у масках, які виконувались під час свят з метою вшанування пращурів давньокитайської цивілізації: Фу Сі, Нью Ва, Шеньнуна, Яо, Шуня [5, 68].

Згодом Конфуцій не лише вивчає усну давньокитайську традицію, але й засвоює *вень* — писемність та літературну грамотність. На думку В.Маявіна, нам невідомо, чи Конфуцій навчається самостійно у родинному колі, чи відвідує школу, де навчається у вчителя з прізвиськом Янь, незначним чиновником. Зазначимо, що, як і про батьків, Конфуцій у «Луньюй» абсолютно нічого не повідомляє нам про характер власного навчання [5]. Він ніде не згадує викладачів. Згідно переказів, у віці п'ятнадцяти років Конфуцій починає викладати. Образ Конфуція у «Луньюй» — це образ «першовчителя», який апріорі не може

згадувати про тих, хто передавав йому знання, адже саме він, і ніхто інший, є голосом першого пророку, першого авторитетного джерела знань. Ніхто інший не може набути такого статусу, стати джерелом знань, отже у «Луньюй» дана інформація є умисно опущеною.

Третім опущеним у «Луньюй» фактом, є створення родини та народження сина Конфуція Бо Юя. Одружився Конфуцій приблизно у 533 році, через рік після смерті матері, тобто у доволі молодому віці (В. Юрчук вважає, що у віці дев'ятнадцяти років [9]). Син у вчителя народжується через рік. І тут у «Луньюй» ми бачимо біографічну текстуальну лакуну. Про одруження та народження сина у висловах нічого не згадується, ці відомості ми можемо отримати лише у Сима Цяня, сам же Конфуцій згадує про власну дружину та власного сина дуже рідко. Син Конфуція Бо Юй зображується у «Луньюй», як рядовий учень вчителя, ніяких «привілеїв» у Конфуція він не має. Навпаки, Конфуцій часто нарікає, що його син є достатньо ледачим.

Отже, з висловів «Луньюй» ми майже нічого не знаємо про особисте життя Конфуція, можливо, з тієї причини, що вислови Конфуція були записані уже у зеніті життєвого шляху мислителя, або вже після його смерті.

У віці сімнадцяти років (можливо, двадцяти), одразу після одруження, Конфуцій зайняв доволі скромну посаду — місце хранителя комори у царстві Сун. Згодом Конфуцій працює на пасовиськах родини Цзі. Саме у цей період життя Конфуцій стає вже свідомим соціальним мислителем, але ще не формує власну філософську школу як суспільну інституцію. Пізніше Конфуцій отримує достатньо амбітний пост у царстві Лу — займе посаду *цзикоу*, головним обов'язком вчителя в цей час буде вирішення судових справ. У цей час Конфуцій набуває значного життєвого досвіду. У «Луньюй» вчитель часто виступає як суддя, який своїм оком бачить будь-який людський характер. Конфуцій завжди виносить судження, чи стосуються вони його самого особисто, чи стосуються інших людей. Видно, що китайський філософ має чималі юридичні здібності. Має Конфуцій і нахил до вивчення давньої історії та юридичних систем тих країн, де він працює та вчителює.

В «Історичних записках» Сима Цяня є відомості про мандри, у які подався Конфуцій у молодості [9]. Переважно він мандрував по територіях давньокитайських царств Ци та Лу.

Згодом мислитель починає діяти не лише як чиновник судової управи, а й як непересічний дипломат — Конфуцій мирним шляхом вирішує суперечку між царствами Лу та Ци. У 567 році до нашої ери Конфуцій супроводжує царя царства Лу Дін-гуна на переговори із царем Ци. Конфуцій передбачаючи небезпеку, приховує

загін з 5000 бойових колісниць. І коли цар царства Ці підступно зрадить та намагатиметься знищити Лу Дін-гуна, Конфуцій наказе бойовим колісницям з'явитися — і в результаті мирні переговори відбудуться. Події зафіксовано у літописі Чуньцю. Також маємо відомості, які в історичних записках наводить китайський геродот Сіма Цянь. Описаний дипломатичний діалог носить явно ритуалізований характер. Отже, до моменту укладення книги «Луньюй», Конфуцій здобув чималий особистий досвід — працює з заможною родиною, технічно працює у коморі, керує судовою управою, та, зрештою, очолює військові перемовини, керує військами. Цей досвід формує мислителя як суспільного діяча. У «Луньюй», висловах Конфуція, філософ виступає як непересічний державний діяч, слово якого щодо державного управління та як державного управлінця є священним як для безпосередніх послідовників мислителя, так і для людей, вихованих на канонічній культурі далекого сходу.

Конфуцій — дипломат. Гуманне вирішення будь-якого державного питання є надзвичайно важливою проблемою для мислителя. Конфуцій каже: «Тільки гуманіст може любити людей і ненавидіти їх». Таке право є набути у силу того, що тільки він має цілковиту неупередженість, безкорисливість і правоту. Гуманність *жень* для Конфуція є однією з ключових чеснот.

Згодом Конфуцій займає посаду голови відомства суспільних робіт. Ця посада залишила значний слід у діяльності мислителя. Конфуцій мимоволі вступає у безкомпромісний поєдинок з заможними родинами царства Лу, що відгородили свої маєтки стінами від оточуючого світу та почали ділити територію держави на свій розсуд, виходячи суто з власних інтересів. Це період 517–497 року до н.е. У цей період Конфуцій багато спілкується з князем царства Ци Цзінгунном. Конфуцій висловлює думку про те, що нехай пан буде паном, слуга буде слугою. «Нехай батько буде батьком, а син буде сином». Ця відома думка мислителя є достатньо категоричною, але вона розкриває соціальні погляди Конфуція. Мислитель прагне до стабільності та формування стабільної, чіткої, структури суспільства. У всіх висловах Конфуція ми бачимо тяжіння до справедливості та до соціального порядку у державі. Цзінь гун погоджується з цим висловом Конфуція і каже, що не зможе спокійно жити, якщо це не буде так. Конфуцій знову виступає як справедливий суддя усього оточуючого суспільства. Згодом, під впливом обставин, Конфуцій вирушає у мандри і подорожує територіями семи давньокитайських країн.

На думку автора дослідження, є очевидним, що «Луньюй» — це продукт уже зрілої інтелек-

туальної діяльності мислителя, періоду, коли Конфуцій вже набув великого життєвого досвіду. Пошук істини, закладений у «Луньюй», відображає глибинні пласти інтелектуальної діяльності мислителя, просвітителя, педагога. «Луньюй» немов би резюмує весь попередній життєвий досвід, життєвий шлях мислителя та передає його у стислій, лаконічній формі, що дозволяє нам безпосередньо запозичити досвід Конфуція і сьогодні, адже письмові знаки, якими написано «Луньюй», залишаються універсальним письмовим кодом народів Китаю до сьогоднішнього дня.

Про свою біографію Конфуцій зазначає наступне:

《子曰：“吾十有五而志于学，三十而立，四十而不惑，五十而知天命，六十而耳顺，七十而从心所欲，不逾矩” 《论语》 [11].

«Конфуцій сказав: коли мені було п'ятнадцять років, я почав навчатися, у тридцять — я вже стояв, у сорок — я не сумнівався, у п'ятдесят — я знав волю Неба, у шістдесят — почув «порядок усіх речей», у сімдесят — я став слідувати серцю, не порушуючи встановлених у суспільстві норм».

Маємо звернути увагу, що лише у віці понад тридцять років Конфуцій став інтелектуально самостійним, отже, цей період у житті мислителя можна назвати визначальним. До тридцяти років світогляд Конфуція лише формується, у цей час Конфуцій — це вже повністю сформована особистість, яка формує не лише себе, але й інших. У сорок років Конфуцій вже повністю впевнений у власних істинах. Отже, момент формування конфуціанського вчення — це час, коли Конфуцію було 30–40 років.

Учні Конфуція — Янь Хуей, Цзи Гун, Шан (Цзи Ся), Цзи Йоу — зображені реалістично. Незважаючи на лаконічну форму «Луньюй», характери учнів Конфуція глибоко розкриваються в тексті. Наприклад, Цзи Ся це єдиний учень Конфуція, який розуміє вчителя настільки глибоко, що Конфуцій хоче обговорювати «Книгу пісень» лише з Цзи Ся, вчитель сумнівається у гуманності свого учня Юна, підкреслює законслухняність учня Наньжуна, критикує Шеньжена, розмірковує про інтелектуальні здібності Хуея [5, 37–104]. Портретні характеристики, які розкривають характер кожного учня Конфуція, що згадуються у «Луньюй», підібрані явно не випадково. Вони ілюструють вдало або невдало втілені в реальному житті чесноти конфуціанського вчення (насамперед йдеться про гуманність 仁, мудрість 智, повагу до старших 孝, обов'язок 义, вірність 信), що підкреслює його морально-етичну та, водночас, практично-емпіричну спрямованість. Розглянемо портретні характеристики десятиох учнів Конфуція,

що оточують вчителя та часто виступають у книзі «Луньюй».

Янь Хуей, учень Конфуція, справжнє ім'я якого було Янцзи, а прізвище Ян Юань. Янь Хуей був найталановитішим учнем Конфуція. Коли Янь Хуею було 28 років, волосся його почало сивіти, а у віці 32 років Янь Хуей несподівано помер, що викликало великий смуток Конфуція.

У «Луньюй» є багато висловів, що присвячені Янь Хуею. Наприклад:

子曰：“贤哉！回也。一簞食，一瓢饮，在陋巷。人不堪其忧，回也不改其乐。贤哉！回也。”《论语》[11].

«Конфуцій сказав: моральні чесноти Янь Хуея такі високі! Трохи їжі, трохи води, живе в невеликому приміщенні. Інші люди не витримали б таких турбот, а Янь Хуей не втрачає радості. Моральні чесноти Янь Хуея такі високі!»

颜渊问仁，子曰：“克己复礼为仁。一日克己复礼，天下归仁焉。为仁由己，而由人乎哉？”颜渊曰：“请问其目？”子曰：“非礼勿视，非礼勿听，非礼勿言，非礼勿动。”颜渊曰：“回虽不敏，请事斯语矣。”《论语》[11].

«Янь Юань (Янь Хуей) спитав, чим є людяність. Конфуцій відповів: стримувати себе, робити все, дотримуючись вимог етики, це людяність. Зроби так один раз, і вся Піднебесна навернеться до людяності. Здійснюючи людяність та слідуючи моралі, якщо ти повністю брешеш собі у цьому, чи не повністю брешеш ти іншим?»

Янь Юань сказав: будь ласка, скажіть, як почати втілювати людяність».

孔子说：“不合于礼的不要看，不合于礼的不要听，不合于礼的不要说，不合于礼的不要做。”颜渊说：“我虽然愚笨，也要照您的这些话去做。”《论语》[11].

«Конфуцій сказав: що не відповідає етиці — на це не треба дивитися, що не відповідає етиці, це — не треба слухати, що не відповідає етиці — це не треба говорити, що не відповідає етиці — це не треба робити. Янь Юань (Янь Хуей) відповів: і дійсно, я дурний, треба все робити, слідуючи цим Вашим словам».

子曰：“吾与回言终日，不违如愚。退而省其私，亦足以发。回也，不愚。”[11].

«Конфуцій сказав: я цілий день повчав Янь Хуея. Він не висловив жодної думки проти мене, неначе то дурна людина. Я зачекав, доки він піде, і обговорив його думку з іншими, зрештою, зрозумів, що Янь Хуей не дурний».

Безумовно, Конфуцій прекрасно ставився до свого учня Янь Хуея. Янь Хуей також був у дуже

близьких відносинах з Конфуцієм. Але, виносячи судження навіть про своїх найближчих учнів, Конфуцій не поступається своїми основними принципами, голос вчителя звучить, як голос судді, що «з-за кадру», неначе з іншого «часопростору» виносить об'єктивне судження кожного вчинку свого учня і себе самого. Конфуцій високо цінує гуманність Янь Хуея та сильно сумує із-за смерті учня й у цьому випадку звинувачує небеса, що не є характерним для мислителя і, мабуть, єдиним необ'єктивним судженням у всій книзі «Луньюй». Сюжетна роль Янь Хуея у «Луньюй» видається водночас історично правдоподібною та одночасно є особливою. Конфуцій описує Янь Хуея з великою мірою сентиментів [10].

У Цюйфу, біля північної брами, існує храм, присвячений Янь Хуею. Він містить 148 архітектурних та скульптурних пам'яток, а також 369 коштовних старовинних дерев. Ще один комплекс (храм та кладовище нащадків) існує у повіті Нін'ян 宁阳, місто Тайань, Шаньдун (宁阳颜子庙).

Поряд із Янь Хуеєм у «Луньюй» виступає такий учень Конфуція, як Мін Цзицієнь (536 по 487 роки до н. е.), також походив з царства Лу. Мін Цзицієнь був людиною з Лу, аристократом (герцогом) у восьмому поколінні за походженням. Коли Конфуцій згадує Мін Цзицієня, то переважно каже про добродійність та про високі інтелектуальні здібності.

«Коли Цзен-цзи захворів, його відвідав Мен Цзіцизи. Цзен-цзи сказав: Птах перед смертю жалібно кричить, людина ж перед смертю говорить про добро. Людина благородна цінує в Дао три речі. Вона вимоглива до своєї поведінки, що має бути вільною від зверхності та грубості. Вона зберігає спокійний вигляд, і тоді люди проймаються до неї довірою. Вона вільна від вульгарності і помилок у словах і тональності промов. Що ж стосується такої дрібниці, як розставити жертвний посуд, то за це відповідають відповідні чиновники» [11].

Третій учень Конфуція, який згадується поряд із Янь Хуеєм та Мін Цзицієнем, це Жань Ген, Жань Ген має прямий характер та завжди добродійний, за своїми інтелектуальними здібностями Жань Ген подібний на Янь Хуея. Четвертий учень Конфуція, що теж відіграє значну сюжетну роль у висловах, є Жань Юн, якого також називають Чжун Гун. На відміну від інших учнів, Чжун Гун простого походження, його батько був простим землеробом. Конфуцій повчає Чжун Гуна, розказуючи про сутність ідеального суспільства, секрет побудови такого ідеального суспільства є надзвичайно простим для Конфуція: необхідно допомагати, висуваючи більш здібних людей. По суті, у даному епізоді «Луньюй» Конфуцій виступає екзегетичним наратором особливого типу.

Роль Чжун Гуна у даному випадку є типовою, типовою роллю реципієнта. Для «Луньюй» не настільки важлива реальна особистість Чжун Гуна, скільки важливим є певний типаж цього героя, «людини з народу». Можливо, якби не любов класичного Китаю до історичності, Чжун Гуна можна було б замінити і на інший персонаж, що виконував би подібну роль у сюжеті. Але історизм перемиг, і дану роль виконує саме історичний Чжун Гун. На превеликий жаль, ми не маємо достатньо джерел, щоб перевірити, наскільки точно у «Луньюй» розкритий характер реального, історичного Чжун Гуна, чи, можливо, у даному випадку має місце навмисна ідеалізація характеру персонажа з метою досягти правильної рецепції конфуціанського вчення уявним читачем.

Важливу роль у «Луньюй» відіграє учень Конфуція Цзи Лу. Чжун Ю — інше ім'я Цзи Лу. Цзи Лу був на дев'ять років молодший від Конфуція. На своєму першому інтерв'ю Конфуцій запитав його, що він любить найбільше, і той відповів: «Мій довгий меч». Конфуцій сказав: «Якби до ваших теперішніх талантів були додані результати навчання, то ви були б надзвичайно вищою людиною». Конфуцій захоплювався мужністю Цзи Лу, але був стурбований тим, що він позбавлений інших чеснот, що потенційно перетворювало сміливість Цзи Лу на великий недолік. Конфуцій пізніше похвалив Цзи Лу за його виняткові адміністративні здібності та здатність виконувати обов'язки національного значення. Після закінчення навчання у Конфуція Цзи Лу став начальником округу Пу, згодом Конфуцій хвалив Цзи Лу. Його насильницька смерть у Вей описана в Цзо Жуан (480 р. до н.е.).

Сюжетна та «нарративна» роль учнів Конфуція у «Луньюй» насамперед спрямована на супровід вчителя. Учні Конфуція є як дійовими персонажами, так і персонажами, що є необхідним компонентом хронотопу «Луньюй». Адже без учнів, що супроводжують Конфуція, неможливо довгий час підтримувати своєрідну фавулу висловів Конфуція. Для успішного діалогу необхідні як мінімум дві особи, тому роль кожного послідовника є водночас і необхідною, і символічною.

Велика увага в «Луньюй» приділяється також портретам реальних історичних осіб, як наприклад, портретним характеристикам чиновників Кун Вей-цзи, Янь Пінчжуну, Гун Суньцяо, князів Дінгуна та Айгуна, характер яких розкривається в діалозі з Конфуцієм та його учнями [5, 45–52]. Серед історичних особистостей, описаних Конфуцієм, ми не знайдемо ні одного, який був би придуманий Конфуцієм чи його учнями. Історія та історіографія, описана в «Луньюй» є безумовною реальністю для Конфуція, а життєва доля та художні портрети більшості сучасних історичних діячів, описаних у «Луньюй», наведена з надзвичайною історичною точністю. Лише

фактичне існування ідеальних правителів китайської давнини, таких як Яо чи Шунь, не доведено з точки зору бази археологічних доказів. Але враховуючи історичність висловів Конфуція щодо сучасних йому суспільних діячів і куди більш давню археологічну історію Китаю, ніж зазначену у китайській традиції, віриться, що реальні пробрази ідеальних для Конфуція владик давнини існували. Адже «Історичні записки» китайського Геродота Сима Цяня вказують на період середини другого тисячоліття до нашої ери [8], а культури мальованої кераміки — фактично, перші поселення на території Китаю існують набагато довше, починаючи з XII-XI тис. до н.е.

Висновки та перспективи дослідження. «Луньюй» як пам'ятка давньокитайської літератури лаконічно та, водночас, образно і багато розкриває життя Китаю V–VI ст. до н.е., показує типові портрети людей цього періоду, розкриває морально-етичну суть класичної китайської культури крізь призму портретних характеристик головних та другорядних персонажів. Безумовно, портретний ряд «Луньюй» є надзвичайно широким.

З точки зору нарративного сприйняття «Луньюй» спрямований на безпосередню передачу істин Конфуція, які є універсальними, оскільки звертаються до уявного «читача-слухача» людини, розкривають загальнолюдські цінності, тому репліки, що були проголошені Конфуцієм тисячоліття тому, залишаються актуальними і на сьогодні.

Портретні характеристики, наведені у «Луньюй», є не лише історичними та реалістичними, а й символічними, адже вони розкривають нам глибокий портретний ряд типових образів життя класичного Китаю. Водночас даний портретний ряд типових образів розкриває характер глибокого та дуже точного опису людської особистості, основні риси характеру якої залишаються віками та тисячоліттями незмінними. Це поглиблює характер нарації. Учні Конфуція являють нам віддзеркалення моральних чеснот і недоліків у розумінні давнього Китаю. Зауважимо, не один із образів учнів не є ідеальним, кожному властиві певні переваги та вади. І навіть сам голос автора, Конфуція, що виголошує «істину у її останньому варіанті», знаходиться у процесі глибокого духовного пошуку.

Якщо порівняти образ Конфуція в «Луньюй» та образ Шакьямуні Гаутами в китайському буддійському каноні, то ми можемо побачити, що Шакьямуні, як і Конфуцій, передає вчення в присутності своїх учнів та великої кількості послідовників, кожного разу коментуючи певну життєву ситуацію, що вказує на практичність та емпіризм буддійського вчення, які властиві й конфуціанській філософській доктрині, адже конфуціанство, як і китайський буддизм, є сво-

ерідною морально-етичною філософією життєвого досвіду, «емпіричним вченням», тому література та «літературність» є найважливішим засобом розкриття та передачі життєвого досвіду, ключовим засобом впливу вищезгаданих вчень на культурну спадщину Піднебесної,

а отже, розкриваючи образи ключових персонажів філософської художньої прози давнього Китаю, ми знаходимо ключ до розуміння китайської традиції та сучасності як в історичному контексті, так і в сучасному глобалізованому світі.

ДЖЕРЕЛА

1. Изречения. Книга песен и гимнов: пер. с китайского. Харьков : Фолио, 2002. 447 с.
2. История китайской философии: пер. / Общ. ред. и послесл. М.Л. Титаренко. М. : Прогресс, 1989. 552 с.
3. Китайская мысль от Конфуция до Лаоцзы [Текст] / М. Гране ; пер. с фр. В.Б. Иорданский. М. : Алгоритм, 2008. 526 с.
4. Конфуцианское «Четверокнижие» («Сышу»). Пер. с кит. и коммент. А.И. Кобзева, А.Е. Лукьянова, Л.С. Переломова, П.С. Попова при участии В.М. Майорова. Москва : Восточная литература, 2004. 431 с.
5. Малявин В.В. Конфуций. Москва : Молодая гвардия, 1992. 335 с.
6. Мартынов А.С. Конфуцианство: классический период. С.Пб. : «Азбука-классика», 2006. 384 с.
7. Мартынов А.С. Конфуцианство: этапы развития. С.Пб.: «Азбука-классика», 2006. 344 с.
8. Сыма Ц. Исторические записки (Ши цзи). Москва : Восточная литература, 1992. 483 с.
9. Юрчук. В.В. Конфуций. Минск : Современное слово, 2004. 431 с.
10. 孔子等著. 四书五经: 插图本/ (春秋). 沈阳: 万卷出版公司, 2008. 570 с.
11. 论语. URL : <http://www.guoxue.com/?book=lunyu>

REFERENCES

1. Izrecheniia. Kniga pesen i gimnov) [Analects of Confucius. Chinese Book of Songs]. (2002). Per. s kitaiskogo, Kharkov: Folio, 447 p.
2. Istoriia kitaiskoi filosofii [Chinese Philosophy History]. (1989). Moskow: Progress, 552 p.
3. Grane, M. (1989). Kitaiskaia mysl ot Konfutsiia do Laotszy [Chinese Thought from Confucius to Lao Tzu]. Moskow: Algoritm, 526 p.
4. Konfutsianskoie «Chetveroknizhie» («Si shu»)[Confucian four-book]. (2004). Moskow: Vostochnaia Literatura, 431 p.
5. Maliavin, V. V. (1992). Konfutsii [Confucius]. Moskow: Molodaia gvardiia, 335 p.
6. Martynov, A. S. (2006). Konfutsianstvo: klassicheskii period [Confucianism: the classic period]. Saint Petersburg: Azbuka-klassika, 384 p.
7. Martynov, A. S. (2006). Konfutsianstvo: etapy razvitiia [Confucianism: stages of development]. Saint Petersburg: Azbuka-klassika, 344 p.
8. Syma, Tsian (1992). Istoricheskiye zapiski (Shi tszi) [Historical notes]. Moskow: Vostochnaia literatura, 483 p.
9. Yurchuk, V. V. (2004) Konfutsii [Confucius]. Minsk: Sovremennoie slovo, 431 p.
10. 孔子等著. (2008). 四书五经: 插图本/ (春秋) [Confucian four-book (Chinese)]. 沈阳: 万卷出版公司, 570 p.
11. 论语. Lunyu [Analects of Confucius (Chinese)]. <http://www.guoxue.com/?book=lunyu>

Дата надходження статті до редакції: 24.09.2019 р.

Прийнято до друку: 21.10.2019 р.